

KICSI SÁNDOR ANDRÁS

SZÓSZEMANTIKA

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 73.

KICSI SÁNDOR ANDRÁS

SZÓSZEMANTIKA

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2007

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 73.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Lektor:
E. BÁRTFAI LÁSZLÓ

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-7094-76-7

© TINTA Könyvkiadó, 2007
© Kicsi Sándor András, 2007

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó	7
A jelentésháromszög	9
A prototípus-szemantikáról	11
A lexikalizálásbeli különbségekről (Japán példákon)	19
Az alapszínnevek lexikalizálásáról	22
Az érzékelést jelentő igék három csoportjáról	34
Miből lehet arc?	38
A szem kétféle szemlélete és a számlálósók	41
Testrészelnevezések családi hasonlósága a magyarban	46
Az abszolút szuperlatívusz izoglosszáiról	48
Egy Trubetzkoy–Jakobson levélváltás tanulságai	55
A békeharcról	58
Rejtett átírások	64
Nemzeti rendőrkarakterológiánkról	68
Szép kövér fehérség	70
A reklám nyelvi eszközeiről	72
Egy apró adalék a költészet jelentéstanához	75
Mosoly	77
Hat plusz kettő néha hét	79
Hogyan osztályozták a gaucsók a növényeket?	81
Mi a denevér: féregmadár vagy se féreg, se madár?	88
Hal-e a csík?	91
Növény	103
Nádiveréb, kásavirág, burján	106
Kenguru	108
Gebe után kabala	110
Beszédaktus-elmélet	112
A kötet darabjainak első megjelenése	119
Névmutató	120

ELŐSZÓ

Szószemantikai tanulmányaimra az angol John Lyons kétkötetes munkája (1977) gyakorolta a legnagyobb hatást, de sokat tanultam még például a távoli szellemi rokonomként számontartott amerikai Brent Berlin műveiből (színnevek, számlálósók, etnobiológiai osztályozások) is. Mivel itt közölt írásaim összegyűjtve sem tartalmaznak rendszeres szószemantikát (sőt talán így együtt eklektikusnak is tűnhetnek), érdemesnek látszik röviden megemlékezni e tudományág legjelentősebb hazai művelőiről. A XX. században Magyarországon a legnagyobb hatású jelentéstant Gombocz Zoltán írta (1926). (Előzményeiről, róla és követőiről, így Ullmann Istvánról is szól Kicsi 1997.) A magam részéről nem tartom különösebben jelentősnek se Antal László, se Zsilka János jelentéstani munkásságát. Antal a nyelvelírás más területein viszont értékeset alkotott, Zsilka köré pedig máig működő iskola szerveződött. A következő rendszeres, a maga korában világszínvonalú jelentéstan Károly Sándor munkája (1970). Neki azonban kevés követője akadt, közülük kiemelkedik a kolozsvári Péntek János etnoszemantikai munkássága (Péntek 1979, Péntek & Szabó 1985). Hadrovics László történeti szempontból, lenyűgöző adatmennyiség feldolgozását végezte el, műve azonban elméleti szempontból alig érdekes, tökéletesen korszerűtlen (1992). Szende Tamás hasznos kis összefoglalást jelentetett meg (1996). Szilágyi N. Sándor a kognitív nyelvészetbe bevezető, didaktikus művében alapvető jelentéstani kérdéseket is tárgyal, helyenként egészen eredeti megközelítésben (1996). Kiefer Ferenc (akinek egyetemi előadásait két periódusban is hallgathattam, 1981–82 és 1996) a nyugati szó- és mondatsemantika legfőbb és legújabb eredményeit foglalja össze világszínvonalon (2000). A szószemantika tekintetében azonban számos részletmegfigyelésétől eltekintve, egy korábbi összegezéséhez (1989) hasonlóan elsősorban referáló jellegű, új meglátásokat alig tartalmaz. Nem foglalkozik a kognitív nyelvészet keretében talán újra méltó elméleti jelentőséget nyerő (például Sweetser 1990, Geeraerts 1997) jelentésváltozásokkal sem. Ráadásul szinte betegesen ragaszkodik a mintafeladatokhoz: korai generatív *aggregény*, az alapszínnevek régi sorrendjének ismertetése Brent Berlin és Paul Kay nyomán, Eleanor Rosch prototípus-szemantikájának madár példája, Ludwig Wittgenstein nyomán a *játék*, Linda Coleman és Paul Kay nyomán a *hazudik*, Manfred Bierwisch nyomán az *iskola*, a *szonáta* szó és a mértéket jelölő melléknevek elemzése. Már-már mea culpa: ezek közül néhányat tanulmányaimban én is tárgyalok vagy említek. Mindenestre Kiefer mindig a nemzetközi trendekhez igazodik, s jelentős részben ennek köszönheti nemzetközi elismertségét is. A magam részéről a modern jelentéstan tematikáját kijelölő alapvetésekhez (újabbban például Lyons 1995, Kiefer 2000) képest igyekeztem a szószemantikának az etimológiától és a hagyományos szómagyarázattól a prototípus-szemantikáig többféle tudományos stílusát képviselni.

Erzsébetváros, 2005 húsvétján

Kicsi Sándor András

IRODALOM

- Geeraerts, Dirk: *Diachronic Prototype Semantics. Contribution to Historical Lexicology*. Oxford: Clarendon, 1997.
- Gombocz Zoltán: A magyar történeti nyelvtan vázлата IV. Jelentéstan. Pécs: Danubia 1926. In: Gombocz 1997: 129–194.
- : Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok. Szerk. Kicsi Sándor András. Bp.: Akadémiai 1997.
- Hadrovics László: Magyar történeti jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat. Bp.: Akadémiai 1992.
- Károly Sándor: Általános és magyar jelentéstan. Bp.: Akadémiai 1970.
- Kicsi Sándor András: „Utószó.” In: Gombocz 1997: 221–249.
- Kiefer Ferenc: „A jelentéskutatás újabb irányzatai.” *Magyar Nyelv* 85(1989)3: 257–271.
- : Jelentéelmélet. Bp.: Corvina 2000.
- Lévi-Strauss, Claude: *Anthropologie structurale*. Paris: Plon 1958.
- Lyons, John: *Semantics 1–2*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press 1977.
- : *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press 1995.
- Péntek János: *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse*. Bukarest: Kriterion 1979.
- Péntek János & Szabó Attila: *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Bukarest: Kriterion 1985.
- Sweetser, Eve: *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press 1990.
- Szende Tamás: *A jelentés alapvonalai. A jelentés a nyelvi kommunikációban*. Zsámbék: Corvinus 1996.
- Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár: Erdélyi Könyvtanács 1996.